

TOPLUMSAL EPİLEPSİNİN NÖBET DEFTERİNDE, SUSTURULMUŞ ELEŞTİRİNİN ARMAGEDDONU

KİM, NEYİ YAZAR?

Fablobilim'den Filozof Sansar, karanlık tünellerde kıvılcımları koklayan o sezgisel sinir avcısıyla toplumsal epilepsinin nöbet kimyasını yazar; devrelerin neden patladığını, susturulmuş eleştirinin hangi çatlaklardan sızarak patlayıcı bir birikime dönüştüğünü o çözer. Florabilim'den Filozof Kaktüs, çölün sessiz vahyini taşıyan dikenli bilgeliğiyle eleştirinin yokluğunu kurak bir toplum metabolizması gibi yorumlar; susuz bırakılmış hakîkatin nasıl çatladığını, kurumların nasıl kılcal damarlarından kurduğunu anlatır. Filozof Kirpi, bu iki karanlık sezginin üstüne kendi polemikçi zekâsıyla asıl teşhisi koyar; eleştiri kaybolduğunda toplumun sinaptik haritasının nasıl çöktüğünü, nöbet defterine kazınan yaraların nasıl bir Armageddon'a dönüştüğünü dillendirir. İmdat Demir ise tüm bu filozofların sesini birleştirerek metnin stratejik bilincini kurar; nörobilimle sosyolojiyi, etik metabolizmayla politik anatomiyi tek kadrajda toplayıp "uyarı sistemi çökmüş bir toplumun karanlık haritası"nı çizer.

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Eleştiri bu metinde, toplumun bağıklık sistemi ve sinir ağı olarak ele alınır; sinaptik plastisite, toplumun eleştiri yoluyla öğrenme ve kendini dönüştürme kapasitesine denk düşer. Nöronal inhibisyon, saçmalığı, popülizmi ve komplo gürültüsünü frenleyen kolektif filtreyi temsil ederken; prefrontal korteks metaforu, eleştirinin topluma uzun vadeli düşünme, risk analizi ve strateji kurma yeteneği kazandırdığını anlatır. Dopamin, serotonin, GABA ve glutamat üzerinden kurulan nörokimyasal çerçeve; eleştiri baskılandığında öğrenmenin azaldığını, huzurun kırılganlaştığını, saldırganlığın arttığını ve cehalet yangınının büyüdüğünü gösterir. Türkiye bağlamında devlet merkezli kültür, inhibisyonu tersine çevirerek hakîkati susturur, eleştiriye ihanet gibi kodlar; böylece toplumsal epilepsi denilen kronik hata döngüsü ortaya çıkar. Sonuçta eleştiri, yalnızca bilişsel değil, etik bir metabolizma hareketi ve vicdan plastisitesidir; yokluğu nörolojik felç, varlığı ise toplumsal uyanıştır.

SUMMARY

In this text, criticism is framed as the immune system and neural network of society; synaptic plasticity corresponds to the capacity of a society to learn and transform itself through critique. Neuronal inhibition represents the collective filter that restrains nonsense, populism and conspiracy noise, while the prefrontal cortex metaphor explains how criticism grants society long-term thinking, risk analysis and strategic judgment. The neurochemical frame built around dopamine, serotonin, GABA and glutamate shows that when criticism is suppressed, learning declines, stability becomes fragile, aggression rises and an ignorance wildfire spreads. In the Turkish context, a state-centric culture reverses inhibition, silences truth and codes criticism as treason; this produces a chronic error cycle described as social epilepsy. Ultimately, criticism is not only a cognitive act but an ethical metabolism and a form of vicinal plasticity; its absence is a neurological paralysis, its presence a collective awakening.

— Toplumun Sinir Sistemi: Eleştiri Bir Refleks Değil, Bir Plastisite Organıdır

Toplum dediğın şey, kitaplarda yazdığı gibi “insan topluluklarının toplamı” değildir; gerçekte daha sinirsel, daha elektriksel bir organizmadır. Bir beyin gibi işler; lobları şehirler, nöronları insanlar, aksonları yollar, dendritleri iletişim kanallarıdır. Bu organizmanın bağışıklık sistemi ise eleştiri kültürüdür. Yani eleştiri, bir fikrin üzerine boş boş laf koymak değil; toplumsal sinir ağının kendi hatalarını fark etme, değıştirme ve yeni yollar açma kapasitesidir. Nörobilimde **sinaptik plastisite**¹ neyse, sosyolojide eleştiri kültürü odur. Plastisite sayesinde nöronlar yeni bağlantılar kurar, eski hatalardan öğrenir, doğru devrelere kayar. Aynı şekilde toplum da eleştiri sayesinde kötü alışkanlıklarını söker, tarihî körlüklerini törpüler, sosyokültürel reflekslerini revize eder. Eleştirinin bastırıldığı yerde nöron sabitlenir, sinaps donuklaşır, fikir tortulaşır, toplumda bir tür kültürel epilepsi nöbeti başlar: aynı hatalar arka arkaya patlar, her jenerasyon bir öncekine “biz nerede yanlış yaptık?” diye sorar ama cevap hep görünür bir yerde, eleştirinin yasaklandığı bölmede saklanır.

— Sinaptik Plastisite: Toplumun Öğrenme Mekanizması

Sinaptik plastisite biyolojik beyinde şöyle işler: Uyarı tekrarlandıkça bağlantı güçlenir; yanlış ataşlandııkça kopar; yeni bir deneyim geldikçe devre yeniden yazılır. Toplumlarda da eleştiri bu yeniden yazımın ta kendisidir. Eleştiriye kapalı toplumda plastisite zayıftır; fikirler kabuk bağlar, kurumlar fosilleşir, alışkanlıklar replika haline gelir. Bu yüzden “bizde neden bir şey değışmiyor?” sorusunun nörobiyolojik karşılığı nettir: plastisite yok, çünkü eleştiri yok. Eleştiriyi sistematik biçimde destekleyen toplumlar ise hızlı öğrenir. Hatalarını taşımak yerine dönüştürür; travmalarını ezberlemek yerine bağlamsallaştırır; yeniyi inşa etmek için önce eskideki kırığa bakar. Bir toplumun sinaptik plastisitesi ne kadar yüksekse değışim kapasitesi de o kadar sahibidir. Heterobilim Okulu'nun sık sık söylediği gibi: Değışimi anlamayan toplum değışim tarafından yutulur. Plastisite tam da bu yutulmayı engelleyen direnç mekanizmasıdır.

2

— Nöronal İnhibisyon²: Gürültüyü Susturmak, Hakikati Duyulur Kılmak

---

¹ **Sinaptik plastisite**; nöronlar arasındaki bağlantıların deneyim, öğrenme ve uyarım düzeyine göre güçlenmesi, zayıflaması ya da tamamen yeniden örgütlenmesi demektir; yani beyin, kendisine gelen bilgi ve yaşantı akışını pasifçe saklamaz, aksine sürekli elden geçirir, bağlantıları budar, yenilerini kurar, bazı yolları genişletir, bazılarını kapatır. Bu mekanizma yalnızca öğrenmenin biyolojik temeli değil, aynı zamanda hatanın düzeltilmesi, alışkanlığın yeniden yazılması, travmanın işlenmesi ve davranışın güncellenmesi için gereklidir. Heterobilim Okulu bağlamında sinaptik plastisite, toplumun eleştiri kültürüyle zihinsel ağlarını dönüştürme kapasitesine denk düşer: eleştiri yoksa plastisite devre dışı kalır; toplum aynı yanlış devreyi bin kere ateşler; eleştiri varsa nöral eşdeğer yollar açılır, düşünce esner, hafıza yeniden bağlanır, kolektif akıl yeni bir şekil alır. Plastisite hem sinir sisteminin hem toplumun “yanlışın üstüne yeni doğruyu yazma” kudretidir; değışim, bu görünmez sinirsel ameliyathanede başlar ve başka bir çağın kapısını buradan aralar. **Filozof Kirpi: “Plastisite, beynin kaderle kavgasıdır; kim öğreniyorsa yazgısını baştan yazar.”**

² Nöronal inhibisyon; beynin aşırı ateşlenen devreleri frenleyerek sistemi gürültüden, kaostan ve yanlış tepki patlamalarından koruma mekanizmasıdır; GABAerjik nöronlar, doğru sinyalle yanlış sinyali ayırt etmek için devreyi incelikle ketler, böylece düşünme berraklaşır, bilgi işlenebilir hâle gelir, davranış dengelenir. Bu fren mekanizması olmazsa beyin her uyarana aynı şiddette tepki verir; kararlar dürtüleşir, algı çarpılır, sistem bir tür elektriksel taşkına uğrar. Heterobilim Okulu bağlamında nöronal inhibisyon, toplumun “eleştirel filtre”sine denk düşer; yani saçmalığın, şarlatanlığın, popülist gürültünün, epistemik çetelerin, yalanın ve

Eleştiri çoğu kişiye “söylemek” gibi gelir; oysa sinirbilim bize şu inceliği öğretir: Bazen güç söylemekte değil, susturabilmektedir. Nöronal inhibisyon, aşırı ateşlenen devreleri ketleyerek beyni gürültüden korur. Tıpkı bunun gibi, eleştiri kültürünün bir yüzü yaratıcı kıvılcım ise diğer yüzü de susturucu filtredir. Bu filtre olmadan saçma fikirler metastaz yapar; komplo teorileri toplumsal hafızaya bulaşır; popülizmin çılgılığı, hakikatin fısıltısını boğar. İnhibisyon, toplumda “yanlış bilgiyi kapıdan çeviren bekçi” rolündedir. Bilgi ekosistemi kirlenince herkes zehirlenir; inhibisyon yoksa toksik düşünce hızla yayılır. Eleştiri kültürü, bu yüzden bir saldırı değil; bir fren sistemidir. Ülkede yanlış olan her şeye “evet” diyenler, fren balatalarını sökmüş aracı yokuş aşacağı boşa salanlardır. Sağlam inhibisyonu olan toplumlar, gürültüyle anlam arasındaki farkı ayırır; bağırmanın değil, anlamlı olanın sesini duyar; bu sayede çürüme başlamadan erken uyarı sistemi devreye girer.

— Prefrontal Korteks: Toplumun Strateji Lobu Olarak Eleştiri

Beynin **prefrontal korteksi**³ uzun vadeli düşünmenin, plan yapmanın, risk analizinin, mantıksal değerlendirmelerin merkezidir. Bir toplum eleştiri kültürünü bastırıldığında aslında kendi prefrontal işlevini felç eder. Geriye limbik sistem kalır: korku, öfke, aidiyet, hamaset, içgüdü. Bu yüzden eleştirisiz toplumlar hep aceleci, irrasyonel, aşırı duygusal ve manipülasyona açık olur. Eleştiri, toplumun prefrontal korteksidir çünkü düşünceyi durdurur, yeniden bakar, bağlama yerleştirir, geleceği simüle eder. Eleştiriye yasaklayan iktidarlar aslında toplumun ön lobunu karartır; hafızayı limbik sisteme mahkûm ederler. Böylece kitleler “o anda” yaşar; yarın yokmuş gibi karar verir; uzun vadeli kayıpları göremez hale gelir. Eleştiri kültürünün geliştiği toplumlarda ise prefrontal esneklik artar; bireyler ve kurumlar stratejik durabilir, ani öfkelere kapılmaz, manipülatif anlatıları test eder, kararlarını süzer. Eleştiri, toplumun beyin haritasında bir pencere değil; bir kontrol odasıdır.

3

— Eleştirinin Nörokimyasalları: Toplumsal Dopamin, Serotonin, GABA, Glutamat

---

manipülasyonun toplumun zihinsel devrelerine sızmasını engelleyen kolektif fren. İnhibisyon güçlü değilse yanlış bilgi metastaz yapar; hakikat boğulur, kamusal alan limbik bir kazana döner. Eleştiriye susturan yönetimler inhibisyonu çökertir; çünkü frenin olmadığı yerde gürültü, gürültünün olduğu yerde tahakküm, tahakkümün olduğu yerde toplumsal nöbet başlar. Nöronal inhibisyon; hakikati parlatmaz, ama hakikati boğan gürültüyü keserek onun nefes alacağı alanı açar. **Filozof Kirpi: “İnhibisyon, hakikatin sesi değil; sesini boğan kalabalığı susturan görünmez eldir.”**

³ Prefrontal korteks; beynin ön cephesine kurulmuş, karar verme, muhakeme, planlama, risk analizi, etik değerlendirme ve dürtü kontrolünün yüksek komuta merkezidir; limbik sistemin “hemen şimdi” çılgınlığına karşı “dur, düşün, bağlamı gör” diyen soğukkanlı strateji lobudur. Bu bölge çalıştığında insan yalnızca tepki vermez, seçenek üretir; yalnızca hissedip savrulmaz, düşünür ve yön tayin eder. Heterobilim Okulu bağlamında prefrontal korteks, toplumun eleştirel aklına denk düşer; kısa vadeli öfkenin, hamasetin ve duygusal manipülasyonların üstüne bir soğutma katmanı çeker, olayı zamana, tarihe ve nedenselliğe yerleştirir. Prefrontal korteksi zayıf toplumlar hep acele eder, kolay inanır, kolay kızar, kolay da kandırılır; çünkü limbik sistem onları sağa sola savurur. Prefrontal kapasitesi güçlü toplum ise eleştiriye lüks saymaz, zor sorudan kaçmaz, geleceği bugünün sıcaklığında yakmaz; fren, mantık, etik ve strateji aynı masada toplanır. Prefrontal korteks, bireyde aklın ev sahibi; toplumda ise eleştiri kültürünün gizli anayasasıdır. **Filozof Kirpi: “Prefrontal korteks, düşüncenin direksiyonudur; direksiyon gidince toplumun yolu değil, kaderi savrulur.”**

Eleştiri kültürü bir toplumun biyokimyası gibidir. Dopamin⁴; yeniliği, merakı, öğrenme motivasyonunu temsil eder. Eleştiri olmayan toplumda dopamin bağımlılığı başlar: popülist gösteriler, parlak sözler, kısa vadeli hazlar, boş vaatler. Çünkü dopamin sürekli dışarıdan şok arar. **Serotonin⁵**; istikrar ve iç dengeyi simgeler. Eleştirisi olmayan toplumun serotoninini düşük olur; huzur kırılığandır, duygular çabuk dalgalanır. GABA⁶; frenleyicidir, aşırılığı yatıştırır. Eleştirisiz toplumda GABA eksiktir; herkes birbirine saldırır, en ufak fikir ayrılığı kavga sebebi olur. **Glutamat⁷**; öğrenmenin motorudur. Eleştirinin olduğu toplumda glutamat yüksektir;

⁴ **Dopamin**; beynin ödül devresinin kıvılcımı, merakın kimyasal ateşi, motivasyonun içten yanmalı motorudur; yeni bir fikri merak ettiğimizde, risk aldığımızda, bir problemi çözdüğümüzde ya da beklediğimiz bir sonucu aldığımızda nöronlar arasında küçük bir zafer çığılığı gibi salınır. Bu molekül sadece "haz" üretmez; yön verir, hareket ettirir, hedefi anlamlı kılar. Heterobilim Okulu bağlamında dopamin, toplumların eleştiri karşısındaki öğrenme iştahına denk düşer: dopamini yüksek toplum yeni bilgiye saldırır, sorgular, yenilikten korkmaz; dopamini bastırılmış toplum ise kısa vadeli popülist şovlarla avunan, uzun vadeli düşünemeyen, sürekli dışarıdan parlak uyaran arayan bir bağımlı gibidir. Eleştiri kültürünün olmadığı ülkelerde dopamin hep yanlış yerlere bağlanır; hakikate değil propaganda gösterisine, araştırmaya değil magazin hengâmesine, özgürlüğe değil güç gösterisine. Çünkü dopamin yönlendirilmezse manipülasyonun yakıtı olur. Eleştiri ise dopamini doğru hedefe bağlayan nörolojik pusuladır; merakı bilgiye, hazzı hakikate, çabayı değişime dönüştürür. **Filozof Kirpi: "Dopamin yanlış yeri parlatırsa toplum yanılır; doğru yeri aydınlatırsa toplum yürür."**

⁵ **Serotonin**; beynin duygusal termostatı, iç dengeyi ayarlayan ince ayar ustası, karanlıkla aydınlık arasında salınan ruh hâlinin kimyasal mihenk taşıdır. Uykudan iştaha, kaygıdan güven duygusuna kadar pek çok süreçte görünmez bir mimar gibi çalışır; fazla olduğunda dinginlik ve istikrar hissi verir, azaldığında ise dünya insanın üzerine çökmüş gibi olur, düşünce kabuğu kırılmaşır. Serotonin yalnızca mutluluk değil; düzen, ahenk, içsel tutarlılık molekülüdür. Heterobilim Okulu bağlamında serotonin, toplumların "istikrarın kalitesi"yle ilişkilidir; yani baskıyla kurulan sahte huzur değil, eleştiriyle rafine edilmiş gerçek bir iç denge. Serotoninini düşük toplumlar çabuk öfkelenir, kolay kutuplaşır, kırılgan birlikler kurar; çünkü duygusal eşikleri dar, toplumsal tamponları zayıftır. Serotoninini güçlü toplumlar ise sadece sakin değildir; muhakemesi derindir, dalgalanmaya dayanıklıdır, gürültüye rağmen hakikate tutunabilir. Eleştiri kültürü serotonin üretimini toplum ölçeğinde simgeler; zira eleştiri olmadan dinginlik ancak uyusukluk sanırsıdır. Serotonin; bireyde ruhun terazisi, toplumda ise sağlıklı bir kamusal ritmdir. **Filozof Kirpi: "Serotonin, huzurun sesi değildir; huzurun çökmediğini haber veren ince iç ışığıdır."**

⁶ **GABA**; beynin fren pedalı, aşırılığın kimyasal yumuşatıcısı, nöronlar arasındaki ateş fırtınasını sakinleştiren görünmez denge ustasıdır. Uyarıcı devreleri ketleyerek düşüncenin yanmasını, duygunun taşmasını, davranışın kontrolden çıkmasını engeller; yani "sus" demek için değil, "net duy" diyebilmek için vardır. GABA çalışmadığında beyin sürekli alarm hâline geçer; her uyaran tehdittir, her fikir kavgaya, her ses gürültüye dönüşür. Heterobilim Okulu bağlamında GABA, toplumun eleştirel inhibisyon kapasitesine denktir; saçmalığı bastıran, yalana set çeken, popülist bağırışın tiz frekanslarını kısıtlayan fren. GABA'sı zayıf toplumda küçük bir tartışma bile büyük bir toplumsal nöbete dönüşür; çünkü fren yoksa hız ölümcül olur. Eleştiri kültürü GABA gibi çalıştığında, toplum yalnızca sakinleşmez; anlamın duyulabileceği sessiz zemin yeniden kurulur. GABA, susturmaz; aşırılığın uğultusunu söndürerek hakikate yer açar. **Filozof Kirpi: "GABA, gürültüyü değil; gürültünün hakikati boğmasını durduran karanlık fren gücüdür."**

⁷ **Glutamat**; beynin ateşleyici kıvılcımıdır, öğrenmenin kimyasal ivmesi, nöronların birbirine "uyan, devreyi genişlet!" diye fısıldadığı yüksek voltajlı çağrıdır. Sinaptik iletimin büyük kısmını sırtlayan bu uyarıcı nörotransmitter, duygusal veriyi ham hâlinde çıkarıp anlamlı bir bilişsel haritaya dönüştürür; hafızayı pekiştirir, dikkat devrelerini keskinleştirir, algıyı derinleştirir. Glutamat olmazsa düşünce yüzeyde kayar; hafıza derinleşmez, öğrenme kabukta kalır. Fakat glutamat fazlaysa beyin ateş alır, devreler kontrolsüzce yanar; eksikse sis çöker, bilinç bulanır. Yani glutamat hem zihnin motoru hem de taşkın ihtimali taşıyan bir ateş ustasıdır. Heterobilim Okulu bağlamında glutamat, toplumun eleştiriye işleme kapasitesine denk düşer; çünkü eleştiri olmayan yerde uyarıcı enerji doğru kanala akamaz, düşüncüyü büyütecek ağ yolu bulunmaz. Eleştiriye açık toplumlar glutamatı bilgi üretimine bağlar; ezberi parçalar, yeni kavramsal yollar döşer, zihinsel genişleme yaşar. Eleştiriden kaçan toplum ise glutamatı yanlış devrelere yönlendirir; öğrenmenin ateşi hamaseti ateşler, kitle histerisi üretir, gürültü büyürken hakikat küçülür. Glutamatın kaderi eleştiri kültürüne

insanlar gündelik cahilliğin üstüne çıkabilir, kendilerini tekrar eden döngülerden sıyrılır, yeni bilgi üretirler. Bu yüzden eleştiriyi bastırmak, toplumun nörokimyasal üretimini bozmak gibidir: öğrenme azalır, öfke artar, huzur kaybolur, kısa vadeli şovlar dopamin patlaması gibi bağımlılık yaratır.

— Eleştiri Kültürü Olmayınca: *Toplumsal Epilepsi*⁸, Kronik Hata Döngüsü, Zayıf Hafıza

Bir toplumda eleştiri yoksa, **sinaptik plastisite** kapanır. Plastisite kapanınca yeni deneyimler eski devrelere yamalanır. Bu yamalar bir süre idare eder fakat sonunda nöronlar aynı anda ateşlenmeye başlar: toplumsal epilepsi. Türkiye’de sık sık yaşanan “bir kriz bitmeden diğeri başlıyor” hâli tam olarak budur: yanlış devreler birbirini tetikler, çözüm üretmeyen çözüm girişimleri daha büyük kriz yaratır. Eleştiri kültürü eksikliği kronik hata döngülerini besler: aynı ekonomik modeller tekrar tekrar çöker, aynı siyasal hatalar yinelenir, aynı toplumsal travmalar her on yılda bir başa döner. Bu nörobiyolojik açıdan düşük plastisite + zayıf inhibisyon + prefrontal işlev kaybının birleşmiş hâlidir. Toplum kendini tekrar eden bir rüya görür; rüyayı değiştirecek tek mekanizma olan eleştiri susturulduğu için uyanamaz. Kolektif hafıza zaten kırılığandır; eleştirinin yokluğunda iyice silikleşir, kalabalık aynı hatayı milli koreografi gibi tekrarlar.

— Eleştirinin Sosyolojik Anatomisi: Korku, Hiyerarşi ve Sessizliğin Nörobiyolojisi

Bir toplum eleştiriden neden korkar? Çünkü eleştiri mevcut sinaptik dengeyi bozar; beynin “enerji tüketimi artar”. Toplum da böyledir: Eleştiri, güvenlik duygusunu zedeler; “alıştığı yanlış”ı terk etmek istemez; konfor alanı bir sinaptik kabuk gibi sertleşir. Hiyerarşik düzenler eleştiriyi tehdit olarak görür; çünkü eleştiri inhibisyon mekanizmasını iktidar tekelinden alıp topluma verir. Otoriter rejimler eleştiriden nefret eder çünkü eleştiri toplumun prefrontal lobunu güçlendirir; uzun vadeli düşünmeyi açar; manipülasyonun etkisini azaltır. Sessizlik ise limbik ödül sağlar: kısa vadeli rahatlama. Bu yüzden eleştiri kültürü olmayan toplumlarda insanlar eleştiriyi değil, susmayı “kendini koruma stratejisi” olarak seçer. Fakat susmak, toplumun nörolojik yaşlanmasıdır. Düşünceyi hareketsiz bırakan her sessizlik sinaptik bağlantıları zayıflatır; toplum reflekslerini kaybeder; yavaşlar; aptallaşır; edilgenleşir.

5

---

bağlıdır: eleştiri varsa ateş aydınlatır, eleştiri yoksa ateş yakar. **Filozof Kirpi: “Glutamat ateştir; ateşin kaderini ise toplumun eleştirel nefesi belirler.”**

⁸ **Toplumsal epilepsi**; bir toplumun sinir ağları arasındaki eleştirel iletimin çöktüğü, yanlış devrelerin birbirini durmadan tetiklediği, krizlerin nöbet gibi arka arkaya patladığı sosyopolitik bir çalkantı hâlidir; tıpkı beyindeki epileptik boşalmalar gibi, toplumsal alanda da kontrolsüz enerji birikir, kurumlar koordinasyonunu kaybeder, hakikat gürültüye gömülür, karar süreçleri limbik reflekslere teslim olur ve sistem her uyarana gereğinden fazla, çoğu zaman da yıkıcı bir tepki verir. Heterobilim Okulu bağlamında toplumsal epilepsi, sinaptik plastisitesi zayıflamış, nöronal inhibisyonu çökmüş, prefrontal işlevleri—yani uzun vadeli düşünme, eleştirel tartma ve stratejik yön tayini—felç olmuş toplumların ortak kaderidir; eleştiri bastırıldıkça devre sabitlenir, sabit devre hata üretir, hata birikir, biriken hata toplumsal bir nöbeti tetikler. Ekonomik şoklara verilen panik tepkiler, siyasal söylemin bir anda alev alması, komplo teorilerinin metastazı, kamusal hafızanın kesintiye uğraması, kurumların bir gün çalışıp ertesi gün çözüme kapılarını kapatması—bunların hepsi epileptik boşalmanın kamusal karşılığıdır. Bu nöbet hâli dışarıdan “kader” gibi görünür ama nörobiyolojik metaforda açıkça bellidir: inhibitör devre yoksa yanlış ateşleme kaçınılmazdır; eleştiri kanalı tıkalıysa krizin tekrarı yazgı değil, mekanik sonuçtur. Toplumsal epilepsiyi durduran tek şey, eleştirinin frenleyici gücü ile prefrontal aklın soğutucu ışığının yeniden devreye alınmasıdır; yoksa toplum aynı duvara durmadan, ritmik bir çaresizlikle çarpmaya devam eder. **Filozof Kirpi: “Toplumsal epilepsi, eleştirinin susturulduğu yerde hakikatin nöbet geçirerek konuşma biçimidir.”**

— Eleştirisi Bir Ahlâk Meselesi Değil; Bir Zekâ Egzersizidir

Bizde eleştirisi çoğu zaman ahlâk söylemiyle karışır: "Ayıp olur, yanlış anlaşılır, kimse üzülmeyin." Oysa eleştirisi bir nezaket problemi değil; bir kolektif zekâ egzersizidir. Eleştirisi; bağlamı kavrar, tutarsızlığı çıkarır, gerekçeleri tartar, olasılık hesaplar. Bu bilişsel eylemler **prefrontal** masa gerektirir. Bu yüzden eleştiren toplum daha zekidir; çünkü plastisite ve inhibisyon aynı anda çalışır. Eleştirisi birilerini incitmek için değil, toplumu aptallıktan korumak içindir. Bir toplumun zekâ kapasitesi, eleştiriye verdiği toleransla doğru orantılıdır. Çünkü zeki toplum hata yapmaktan korkmaz; hata sonrası devreyi değiştirmekten de korkmaz. Aptal toplum hata yapmaz gibi davranır ama aynı hatayı bin kere tekrarlar. Eleştirisi işte bu farkı açığa çıkarır.

— Türkiye Bağlamı: Plastisiteyi Kıran Tarih, İnhibisyonu Tersine Çeviren İktidar

Türkiye'nin eleştirisi kültürü tarihsel olarak kesintili, bastırılmış, yarı-sönmüş bir plastisite örüntüsüdür. Devlet merkezli bir kültür olduğu için inhibisyon hep yukarıdan çalıştı; yani toplumsal gürültüyü susturmak yerine toplumsal hakikati susturdu. Bu, nörobiyolojik metaforla şudur: yanlış devre susturulacağına doğru devre bastırıldı. Bu yüzden Türkiye'de eleştirinin sesi hep ya çok zayıf ya çok fazla cezalı oldu. Prefrontal işlev toplumda değil, devlet aklında toplandı; toplum duygusal kaldı, stratejik düşünme bireylerde değil, bürokraside yoğunlaştı. Eleştirisi kültürü gelişmeyince plastisite hep düşük kaldı; toplumsal dönüşümler yüzeysel gerçekleşti; yapısal değişimler yarım kaldı. Bizde eleştirinin hâlâ "ihanet" olarak görülmesi nörobiyolojik olarak **limbik sistemin** aşırı aktif olduğu anlamına gelir. Oysa prefrontal toplum, eleştiriyi tahrik değil, tedavi olarak görür.

6

— Eleştirisi: Toplumun Etik Metabolizmasını Düzenleyen Nöronal Vicdan

Eleştirisi yalnızca bilişsel değil; etik bir metabolizma hareketidir. Eleştirisi vicdanda yeni yol açar; toplumun karanlık odalarında saklanan kötülüğü görünür kılar; haksızlığı teşhir eder; utancı harekete geçirir. Bu yüzden eleştirisi, toplumun vicdan plastisitesidir. Sinaptik plastisite öğrenmeyi sağlarken, vicdan plastisitesi dönüşümü sağlar. Eleştirisiz toplumda etik refleksler körelir; kötülük normalleşir; kabahat sıradanlaşır; suç toplumsal hafızaya entegre olur. Eleştirisi kültürü olan toplumda ise etik inhibisyon devrededir: yanlış normalize olmaz, suç kendine kalacak bir yuva bulamaz. Bu yüzden eleştirisi yalnızca zihin değil, ahlâkın da nörobiyolojik besinidir. Vicdanın kasları eleştirisiyle güçlenir; zayıf toplum vicdanla değil, korkuyla yönetilir.

— Eleştirisi, Toplumun Karanlıkta Yanan Nöronudur

Eleştirisi kültürü toplumun bağıklık sistemi, zekâ haritası, etik laboratuvarı ve bilinç plastisitesidir. Sinaptik plastisite yeni yollar açar; nöronal inhibisyon gürültüyü susturur; prefrontal korteks eleştiriyi stratejiye dönüştürür; nörokimya eleştirisiye yanıt verir; toplum bu sayede hem öğrenir hem dönüşür. Eleştirinin yokluğu nörolojik bir felçtir; varlığı ise toplumsal uyanıştır. Ve bu çağda en büyük tehlike saçmalığın viralleşmesi, hakikatin yalnız kalmasıdır. Eleştirisi kültürü işte bu yalnızlığa çekilmiş bir nöronal ateş gibidir; küçük ama kararlı bir ışık. O ışık yanmadan toplum, karanlığın içindeki kendini göremez.

Filozof Kirpi: "Eleştirisi, karanlıkta tek başına çakan bir nöronudur; çaktığı an toplumun alnında yeni bir yol görünür."

BİBLİYOGRAFYA

1. NÖROBİLİM, SİNAPTİK PLASTİSİTE VE PREFRONTAL İŞLEV

— *Principles of Neural Science (Sinir Biliminin İlkeleri)*, — Eric R. Kandel, James H. Schwartz, Thomas M. Jessell, Steven A. Siegelbaum, A. J. Hudspeth, 2013, McGraw-Hill Medical, New York.

Sinaptik plastisite, nörotransmitterler, prefrontal korteks işlevleri, öğrenme ve bellek mekanizmalarını bir arada ele alan temel başvuru kaynağıdır. Toplumsal eleştiri kültürünü “beyin metaforu” üzerinden kurarken biyolojik temelin sağlam durmasını sağlar; sinaptik değişim ve yürütücü işlev bölümleri, toplumsal plastisite ve strateji metaforları için omurga niteliğindedir.

— *Neuroscience: Exploring the Brain (Sinirbilim: Beyni Keşfetmek)*, — Mark F. Bear, Barry W. Connors, Michael A. Paradiso, 2007, Lippincott Williams & Wilkins, Baltimore.

Sinaps, plastisite, kortikal sistemler ve davranış ilişkisini net ve erişilebilir bir dille anlatır. “Sinaptik plastisite”, “nöronal inhibisyon” ve “toplumsal epilepsi” metaforlarını kurarken, uyarıcı–frenleyici dengeyi kavramsal olarak berraklaştırır; eleştiri kültürünü biyofizik zeminle ilişkilendirmek için uygun bir temel sunar.

— *Spike-Timing-Dependent Plasticity (Zamanlama-Bağımlı Sinaptik Plastisite)* literatürü, 2000’ler sonrası çeşitli deneysel çalışmalar.

Nöronlar arası bağların ateşleme zamanına göre güçlenip zayıflamasını açıklar; öğrenme, bellek ve devre seçiciliğinin ince ayar mekanizmasını gösterir. Toplumsal düzlemde “eleştirinin erken ve düzenli devreye girmesi”nin dönüştürücü etkisini açıklamak için, LTP/LTD mantığı üzerinden güçlü bir metafor sağlar.

7

2. NÖROKİMYA, NÖROTRANSMİTTERLER VE NÖRONAL DENGİ

— *Basic Neurochemistry: Principles of Molecular, Cellular and Medical Neurobiology (Temel Nörokimya: Moleküler, Hücresel ve Tıbbî Nörobiyoloji İlkeleri)*, — George J. Siegel, R. Wayne Albers, Scott T. Brady, Donald L. Price (der.), 2012, Elsevier, Amsterdam.

Dopamin, serotonin, GABA, glutamat gibi nörotransmitterlerin kimyasal yapısı, reseptörleri ve işlevlerini ayrıntılı açıklar. “Toplumsal dopamin bağımlılığı”, “GABA eksikliği”, “glutamat yangını” metaforlarının altını doldurmak için gerekli biyokimyasal arka planı sunar; eleştiri kültürünün bastırılmasının nörokimyasal sonuçlarını düşünmeye imkân verir.

— *Introduction to Neuroscience nörokimya bölümleri (Sinirbilime Giriş)*, — OpenStax, 2022, Rice University, Houston.

Açık erişimli bu ders kitabı, sinaptik iletim, nörotransmitter salınımı, reseptör tipleri ve temel nörokimya ilkelerini sadeleştirir. Eleştiri kültürünü “toplumsal nörokimya” metaforu ile anlatırken, lisans düzeyinde kavramsal netlik sağlar; dopaminerjik ödül, serotonerjik denge ve GABAerjik inhibisyon örnekleri özellikle kullanışlıdır.

— *Neurochemistry* — Michael R. Bruchas, 2017, Oxford Bibliographies in Neuroscience, Oxford University Press, Oxford.

Nörokimya literatürünü, temel kavramları ve yöntemleri derleyen bir rehberdir. Moleküler süreçlerle davranış kalıpları arasındaki ilişkiye odaklanır; böylece kimyasal dengenin bozulmasının davranışsal sonuçlarını anlamaya yardımcı olur. Eleştiri kültürü–duygusal iklim–öğrenme üçgenini indirgemeciliğe düşmeden tartışmak için dengeleyici bir çerçeve sunar.

3. NÖROPOLİTİKA, BEYİN VE İKTİDAR

— *Neuro: The New Brain Sciences and the Management of the Mind* (**Nöro: Yeni Beyin Bilimleri ve Zihnin Yönetimi**), — Nikolas Rose, Joelle M. Abi-Rached, 2013, Princeton University Press, Princeton.

Yeni beyin bilimlerinin siyaset, ekonomi, güvenlik ve yönetilebilirlik söylemleriyle nasıl birleştiğini anlatır. Eleştiri kültürünün bastırılmasını "toplumun prefrontal korteksinin devre dışı bırakılması" metaforuyla okumak için teorik bir zemin sağlar; nöro-iktidar, öz-denetim ve normalleştirme süreçlerini açığa çıkarır.

— "Governing through the Brain: Neuropolitics, Neuroscience and Subjectivity" (**Beyin Üzerinden Yönetmek: Nöropolitika, Nörobilim ve Öznellik**), — Nikolas Rose, Joelle M. Abi-Rached, 2014, *History of the Human Sciences*, 27(1).

Öznenin, nörobilim diliyle yeniden kurulmasını ve yönetim teknikleriyle nasıl bağlantılandığını inceler. Eleştiri kültürünü, beyin söylemiyle çerçevelenmiş itaat ve öz-denetim rejimlerine karşı bir direnç alanı olarak düşünmeye imkân verir; toplumsal inhibisyon ve stratejik akıl tartışmalarını keskinleştirir.

— "The Mind Transparent? Reading the Human Brain" (**Şeffaf Zihin? İnsanın Beynini Okumak**), — Nikolas Rose, 2016, *Body & Society*, 22(1).

Beynin görüntülenmesi ve okunabilirliği üzerinden gelişen yeni gözetim biçimlerini tartışır. Toplumsal eleştiriye, beyin ve zihnin "tam şeffaflık" iddiasına karşı etik bir fren, bir GABA metaforu olarak konumlandırmak için kritiktir; nörobilimin politik kullanımlarına dair güçlü bir uyarı metnidir.

4. ELEŞTİREL TEORİ, TOPLUM VE ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜ

— *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments* (**Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefî Fragmanlar**), — Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, 2002, Stanford University Press, Stanford.

Modern aklın kendi içinden barbarlık üretme potansiyelini analiz eder; kitle kültürü, araçsal akıl ve mit-aydınlanma gerilimi üzerinden eleştirel teorinin çekirdeğini kurar. "Toplumsal epilepsi", "kitle histerisi" ve "rasyonelleşmiş irrasyonelite" kavramlarını, sinaptik plastisite ve nörokimyasal metaforlarla buluşturmak için temel bir teorik omurgadır.

— *The Frankfurt School: The Critical Theories of Max Horkheimer and Theodor W. Adorno* (**Frankfurt Okulu: Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'nun Eleştirel Kuramları**), — Zoltán Tar, 2008, Routledge/Transaction, New Brunswick.

Frankfurt Okulu'nun tarihini, temel figürlerini ve kavram setini sistemli biçimde ele alır. Eleştiri kültürünü, ideoloji, kültür endüstrisi ve iktidar ilişkileri bağlamına oturtur; Heterobilim Okulu'nun polemikçi üslubuna eşlik eden arka plan haritasını oluşturur.

— "Critical Theory", — Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2018 ve sonraki güncellemeler, Stanford University, Stanford.

Eleştirel teorinin tarihsel gelişimi, Jürgen Habermas sonrası açılımları ve güncel yönelimlerini özetler. Eleştiriye yalnızca yıkıcı değil, kurucu ve özgürleştirici bir pratik olarak kavramsallaştırır; "eleştiri bir zekâ egzersizidir" fikrini normatif ve epistemolojik bir çerçeveye bağlamak için merkezî bir başvuru metnidir.

5. TÜRKİYE BAĞLAMI VE YERLİ ELEŞTİRİ DAMARLARI

— *Bu Ülke* (**Bu Ülke**), — Cemil Meriç, 1974, çeşitli baskılar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Aydın, devlet, Doğu-Batı gerilimi, kültürel körlük ve entelektüel ikilyüzlülük üzerine sert analizler içerir. Türkiye'de eleştiri kültürünü, yerli bir vicdan dili üzerinden kurar; toplumsal epilepsi, kimlik histerisi ve "devlet gölgesi" metaforlarına arka plan sağlar.

— *Yarıncı Türkiye* (**Yarıncı Türkiye**), — Nurettin Topçu, 2007, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ahlâk, isyan, emek, Anadolu ve manevî direniş ekseninde Türkiye'nin geleceğini tartışır. Eleştiriye pasif bir

şikâyet değil, ahlâkî bir kalkışma olarak konumlandırır; "eleştiri toplumu aptallıktan korur" fikrini yerli bir dille destekler ve etik metabolizma metaforuna güçlü bir kaynaklık eder.

— *Bilgi ve Değer (Bilgi ve Değer)*, — Hilmi Ziya Ülken, 2016, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Bilgi ile değer arasındaki ilişkileri, bilginin imkânını ve eleştirel düşüncenin rolünü felsefî düzlemde tartışır. Eleştiri kültürünü hem epistemik hem etik bir zorunluluk olarak temellendirir; toplumsal plastisiteyi "değerlerin yeniden değerlendirilmesi" üzerinden kavramsallaştırmak için kilit bir eserdir.

— "Baykan Sezer'in Modernleşmeye Sosyolojik Eleştirisi: Niçin Modernleşme?" (**Baykan Sezer'in Modernleşme Eleştirisi**), — Ergün Yıldırım, 2022, Sosyologca, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Baykan Sezer'in modernleşme, Doğu-Batı çatışması ve yerli sosyoloji ihtiyacı üzerine geliştirdiği eleştiri analiz eder. Türkiye'de eleştiri kültürünün zayıflığını tarihsel, sınıfsal ve epistemik perspektifle ele alır; "plastisiteyi kıran tarih" metaforuna sosyolojik bir çerçeve kazandırır.

6. HETEROBİLİM OKULU VE FİLOZOF KİRPİ EVRENİ

— "Heterobilim Okulu: Alternatif Bir Epistemik Üniversite Tasarımı", — İmdat Demir (Filozof Kirpi), 2023–2025, imdatdemir.com, İstanbul.

Heterobilim Okulu'nu; sinaptik hafıza, praksiyom, etik çekirdek yasa, doğrudan demokrasi ve eleştirel pedagoji kavramlarıyla kuran metinler bütünüdür. Eleştiri kültürünü, toplumun bağışıklık sistemi, nörokimyasal dengesi ve etik metabolizması olarak yeniden tanımlar; "toplumsal epilepsi" ve "politik İslamcı parazit entelektüel" gibi özgün kavramları teorik haritaya ekler.

— "Sinaptik Hafıza, Toplumsal Hafıza ve Eleştirel Pedagoji", — İmdat Demir (Filozof Kirpi), 2024–2025, imdatdemir.com, İstanbul.

Sinaptik plastisite metaforunu, kolektif hafıza, eğitim rejimi ve eleştirel düşünceyle ilişkilendirir. Dinî ve seküler derslerde ritüelci pedagojiyi "münâzara merkezli" bir modele dönüştürme çağrısı yapar; eleştiri kültürünü çocukluk döneminden itibaren toplumsal nöroplastisiteyi artıran bir araç olarak kurgular.

— "Praksiyom Doktrini ve Etik Çekirdek Yasası", — İmdat Demir (Filozof Kirpi), 2024–2025, imdatdemir.com, İstanbul.

Praksiyom'u hareket-etik-niyet üçgenine yaslanan bir "öğreti-işletim sistemi" olarak tanımlar. Toplumu fizik, kimya, biyoloji ve sosyoloji arasında salınan bir bilinç organizması gibi yorumlar; eleştiri kültürünü bu organizmanın güncelleme ve kendi hatasını düzeltme mekanizması, yani "toplumsal sinaptik plastisite"nin çekirdeği olarak konumlandırır.